

TYPY AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU VČERA A DNES

Lucia Paulínyová

Lucia Paulínyová pôsobí ako vedeckovýskumná pracovníčka na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Je trojnásobnou laureátkou Prekladateľskej univerziády v kategórii umelecký preklad. V akademickom roku 2013/2014 zaviedla na Katedre anglistiky a amerikanistiky predmet zameraný na audiovizuálny preklad, na ktorom sa po prvý raz v slovenskom prostredí okrem dabingového prekladu systematicky vyučuje aj dabingová úprava dialógov. V roku 2015 úspešne obhájila dizertačnú prácu s názvom Audiovizuálny preklad: teoreticko-empirický prienik do dabingového prekladu. Audiovizuálnym a umeleckým prekladom sa zaoberá aj mimo akademického prostredia. S vydavateľstvom Ikar spolupracovala na preklade dvoch knižných publikácií a momentálne najmä prekladá a upravuje dokumenty, hrané filmy a seriály pre televíziu RTVS.

1 VÝVOJ AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU

Prvý zvukový film vznikol v roku 1927. Hovorená reč film na jednej strane obohatila, ale na druhej strane vytvorila prekážku pri jeho distribúcii do zahraničia. Postupným vznikom a rozvojom rôznych metód jazykového prevodu sa položili základy audiovizuálneho prekladu (AVP). Hoci filmový priemysel prevítal už od polovice 20. storočia, teória a kritika AVP dlho absentovala.

Korene teórie audiovizuálneho prekladu siahajú do 70. rokov 20. storočia, keď sa začali objavovať prvé odborné články o AVP, ale o systematickom výskume ešte nemohlo byť reči. Veď AVP vtedy ešte ani nebol vyčlenený ako samostatný typ prekladu. Osobitné postavenie v rámci translatológie ako aj jednotný názov dostal až koncom 20. storočia, keď sa začali naplno a systematicky vyvíjať aj hlavné oblasti výskumu teórie audiovizuálneho prekladu, a to všeobecná teória audiovizuálneho prekladu, dejiny audiovizuálneho prekladu, kritika audiovizuálneho prekladu a didaktika audiovizuálneho prekladu. Jej predmetom skúmania sa

stalo prekódovanie audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého. Skúma prekladateľský proces a jeho fázy, úlohu prekladateľa v tvorbe titulkov a v tvorbe nového jazykového znenia, zásahy tvorcov titulkov a tvorcov nového znenia do prekladu a ich podmienenosť, závislosť prekladateľských riešení (jazykovej zložky) od zložky obrazovej a zvukovej, špecifiká audiovizuálneho prekladu a jeho spoločné a odlišné črty s ostatnými typmi prekladu.

O rozvoj teoretických východísk rôznych druhov AVP v zahraničí sa zaslúžili najmä teoretici zo Španielska (J. Díaz Cintas, A. Matamalová, P. Orerová), Nemecka (S. Pahlkeová, H. E. Jüngstová), Dánska (H. Gottlieb) či Talianska (M. Pavesiová, A. Longo).

V minulom storočí na Slovensku chýbal systematický výskum audiovizuálneho prekladu. Išlo skôr o sporadické a čiastkové sondáže. Spomenúť treba štúdie a odborné články A. Sršňa (1966), K. Bednárovej (1977, 1979, 1980, 1983), I. Stadtruckera (1981), M. Považaja (1983), B. Hochela (1985, 1990) či M. Šmatlák (1995).

V Česku sa v oblasti výskumu audiovizuálneho prekladu činili o niečo viac, výsledkom čoho sú monografie O. Kautského *Dabing, ano i ne* (1970) alebo O. Walló *Režie dabingu* (1987b) či *Herec v dabingu* (1987a) či odborné články V. Čejchana *Dabingový preklad* (1996/30) a *Dabingová úprava dialogů* (1996/31).

Začiatkom 21. storočia vyšlo o AVP niekoľko odborných článkov z pera M. Kusej (2001), R. Lesňáka (2004), M. Chorváthovej (2005) či E. Gromovej (2008). Záujem o AVP začal na Slovensku výrazne stúpať len v posledných rokoch, a to najmä zásluhou mladších členov akademickej obce (E. Janecová-Perez, J. Želonka, E. Reichwalderová, M. Djovčoš, L. Kozáková-Paulínyová) a ich snáh o teoretické, didaktické a kritické rozpracovanie tejto témy. Zdá sa, akoby sa s odbornými článkami, štúdiami a záverečnými prácami o AVP roztrhlo vrece, a tak výskum AVP nadobúda systematickejší charakter. Až do roku 2014 však na Slovensku chýbala rozsiahlejšia, ucelená publikácia venovaná tomuto druhu prekladu. Prvou bol *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy*, ktorý editovala E. Gromová a E. Janecová-Perez, a naň v roku 2015 ideovo nadviazal *Audiovizuálny preklad: za hranicami prekladu*, ktorý zostavili L. Kozáková-Paulínyová a E. Janecová-Perez.

Najviac podujatí venovaných výlučne alebo najmä AVP sa zatiaľ usporiadalo v Nitre, a to predovšetkým zásluhou E. Janecovej-Perez: *Dabingový workshop s dabingovými prekladateľmi a úpravami dialógov* (2010), *Preklad a film* (2011), *Ateliér audiovizuálneho prekladu 1, 2, 3 a 4* (2012, 2013, 2014, 2015). Vďaka mladším akademickým pracovníkom sa už audiovizuálny preklad vyučuje ako samostatný predmet na Univerzite Komenského v Bratislave, Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre aj na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici.

O rozvoj výskumu, teórie, kritiky a praxe audiovizuálneho prekladu u nás

aj v zahraničí sa postarali aj spoločenské zmeny. J. Díaz Cintas (2003) spomína najmä technický pokrok, zvýšený počet televíznych staníc, nárast počtu audiovizuálnych diel (AVD) a ich dostupnosti a následne zvýšený dopyt príjemcov o ne, pretože ich recepcia je jednoduchá a pasívna. V tejto uponáhľanej dobe sa totiž, žiaľ, utiekame k rýchlejšim a pohodlnejším formám komunikácie, akými sú televízia či internet. Na druhej strane je to dobrá správa pre audiovizuálnych prekladateľov, ktorí o prácu nemajú núdzu.

2 VÝVOJ TYPOV AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU

Na jednej strane hovorená reč obohatila film o nový rozmer, ale na druhej strane mu vďaka jazykovej bariére vzala medzinárodnosť. Filmoví tvorcovia však nechceli prísť o niekdajšie zisky, a tak začali premýšľať nad tým, akým spôsobom svoje diela sprostredkujú divákovi v iných krajinách. Pozrime sa na tie, ktoré sa v praxi skutočne využili, v chronologickom poradí:

1. **Riešenie: Dve verzie: nemá a zvuková**

Táto metóda prevodu audiovizuálnych diel bola od začiatku odsúdená na neúspech. Výroba dvoch verzií znamenala dvojité náklady. Bolo totiž potrebné zaplatiť dvojité herecké obsadenie, pretože „nemí herci“ často nemali fonogenický hlas (v tej dobe ešte o postsynchróne nechyrovali) a nevedeli sa zbaviť výrazných gest a mimiky, ktoré si vyžadoval ich nemý prejav (Kautský, 1970, s. 4). Navyše aj scenáre museli byť dva, preto v konečnom dôsledku môžeme hovoriť skôr o dvoch filmoch nakrútených na rovnaký námet. A kto by chcel pozeráť nemý film, keď sa objavila novinka v podobe zvukového.

2. **Riešenie: Niekoľko jazykových verzií (multilingválne nakrúcanie)**

Táto metóda prevodu vznikla v USA a spočiatku sa javila ako ideálne riešenie, lebo scenár sa nemusel celý prerábať, stačilo ho len preložiť. Každá jazyková verzia mala svojho režiséra a všetky zastrešoval jeden hlavný režisér. Vysoké náklady neboli hlavným dôvodom, prečo sa táto metóda dlho neudržala. Najväčšiu prekážku predstavovali dlhé prestoje spôsobené prepravou. Hoci letecká doprava sa začínala pomaly vyvíjať už v 20. rokoch minulého storočia, prvé zaoceánske lety sa uskutočnili až od polovice 30. rokov. Herci teda museli do Ameriky cestovať loďou, čo nakrúcanie značne spomalilo (ibid., s. 5-6).

3. **Riešenie: Titulky**

Titulky sa medzi divákmi i filmovými tvorcami ujali rýchlo, pretože aspoň vizuálna zložka pri nich ostávala rovnaká a boli na ne zvyknutí z nemých filmov, kde sa vyskytovali v podobe medzituliek. Pri zvukových filmoch však bolo potrebné pozeráť, počúvať a čítať zároveň. Ak sa titulky v niektorých krajinách

neujali, stojí za tým najmä nedostatočná technika. Titulky totiž blikali, do obrazu sa razili a kontúry písma boli nejasné.

4. Riešenie: Dabing

Začiatkom 30. rokov minulého storočia sa ako alternatíva titulkov objavilo zvukové pretlmočenie filmu – dabing. Spočiatku však mala táto nová metóda prevodu AVD pre slabú úroveň mnoho odporcov. Dabingoví herci totiž text len mechanicky odriekavali, nedbali na hlasový prednes. V prvej krajine, v ktorej sa dabing ujal, a to najmä vďaka synchrónnym dialógom (sedeli „na ústa“, na iné požiadavky sa vtedy vôbec nedbalo), bolo Taliansko. No aj tu mal svojich nepriateľov. Patril medzi nich aj známy taliansky režisér a scenárista R. Rossellini, ktorý v rozhovore s českým teoretikom, prekladateľom a úpravcom O. Kautským vyjadril ostrú kritiku voči dabingu. Argumentoval tým, že herecký výkon sa skladá z dvoch zložiek – reči a gestikulácie. Ich oddelenie považoval za barbarstvo, ktoré uspokojí len tú najprimitívnejšiu potrebu porozumieť si a dodal: *„Gratulujte si (...), že Československo je zemí bez jediného analfabeta. V Itálii jich máme 70 % úplných a čiastočných, to jest těch, kteří stěží vychodili obecnou školu a od té doby nevzali knihu do ruky, je 40 %. Ti nejsou schopni přečíst rychle promítnutý titulek. Pro tak bídně vybaveného diváka je dabing železnou nutností. Vzdělaný národ jako Čechoslováci má přijímat film v originálním znění“* (ibid., s. 22). Napriek tomu sa však v mnohých krajinách dabing ujal a dnes predstavuje jednu z dvoch najčastejších spôsobov jazykového prevodu audiovizuálnych diel.

3 TYPY AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU DNES

Súčasnú typológiu audiovizuálneho prekladu predstavili napríklad G. M. Luyken (1991), Y. Gambier (1996) alebo J. Díaz Cintas (1999). Všetci traja teoretici sa zhodujú na tom, že medzi tri najpoužívanejšie formy prevodu patria titulky, dabing a *voice-over*. Okrem týchto troch metód pod strešný pojem AVP zaraďujú aj simultánne tlmočenie filmov, audiodeskripciu (audiokomentár) či titulky pre nepočujúcich (tzv. skryté titulky).

Pokiaľ ide o preklad titulkov, so zahraničnými teoretikmi sme v delení zajedno. Rozlišujeme otvorené a skryté titulky. Naše názory sa však rozchádzajú pri metóde *voice-over*, ktorú viacerí teoretici (P. Orerová, J. Díaz Cintas, H. Jüngstová a i.) vyčleňujú ako samostatnú metódu prevodu, teda nezaraďujú ju pod dabing, čo však nepovažujeme za správne. V tomto názore nás utvrdil tzv. audiovizuálny zákon z roku 2007, ktorý vyčleňuje len dve formy uvádzania audiovizuálnych diel na verejnosti – dabing a titulkovanie. Rovnako nás v tomto názore podporuje intranet RTVS, v ktorom sa uvádza, že k filmovému dabingu patrí tiež pre-

tlmočenie strednometrážnych krátkych filmov s cudzojazyčným komentárom (emailová komunikácia s A. Vašečkovou). Navyše sme sa rozhodli nepreberať cudzí pojem *voice-over* a miesto neho používame a rozlišujeme slepý dabing, resp. rýchlodabing a preklad hovoreného komentára (podrobnejšie sa tomu venujeme v dizertačnej práci *Audiovizuálny preklad: teoreticko-empirický prienik do dabingového prekladu*).

Simultánne tlmočenie filmov by sme do typológie AVP nezaradili. Hoci v popovičovskom chápaní spadá pod rodový pojem preklad, v rámci všeobecnej teórie tlmočenie skúma teória ústnych foriem prekladu. Naproti tomu audiovizuálny preklad patrí medzi písomné formy prekladu, pretože prekladateľova práca sa zachováva v písomnej podobe.

Typy audiovizuálneho prekladu z hľadiska metódy prevodu uvádzame v nasledujúcej v tabuľke:

Tabuľka 1: Typy audiovizuálneho prekladu

TYPOLÓGIA AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU:
A) PREKLAD TITULKOV
<ul style="list-style-type: none"> a) Preklad otvorených titulkov b) Preklad skrytých titulkov
B) DABINGOVÝ PREKLAD
<ul style="list-style-type: none"> a) Televízny dabingový preklad b) Filmový dabingový preklad c) Slepý dabingový preklad d) Preklad hovoreného komentára e) Preklad audiokomentára

Titulkovanie je spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, že dochádza k zmene ústneho kódu na kód písomný, ktorý sa zobrazuje synchronne s pôvodnou jazykovou zložkou najčastejšie na spodnej časti obrazovky. **Preklad titulkov** je preklad jazykovej zložky audiovizuálneho diela, vyhotovený na potreby titulkovania. Audiovizuálny prekladateľ, titulár, pracuje s audiovizuálnym a s textovým originálom. Textovým originálom môže byť pôvodná dialógová listina, ktorú pri preklade pretvára, prípadne redukuje na potreby titulkov, alebo titulková listina, ktorú zvyčajne netreba upravovať, len preložiť.

Rozlišujeme titulkov otvorené a skryté. **Skryté titulkov** okrem hovoreného prejavu zachytávajú aj ostatné zvuky obsiahnuté v audiovizuálnom diele, a to

takým spôsobom, ktorý nepočujúcim a nedoslýchavým osobám uľahčuje pochopenie dialógov. Obsahujú poznámky o hudbe, zvukoch (plač, vzdychy, klopanie na dvere, búchanie) či postavách (farba hlasu, výška hlasu, hlasitosť rozprávania), ktoré sa nedajú odčítať z obrazu. **Otvorené titulky** sa zvyčajne prekladajú interlingválne, skryté titulky naopak intralingválne, z preloženej dialógovej listiny, vyhotovenej na potreby dabingu.

Dabing je spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, aby hercami nahovorený text adekvátne a synchronne sprostredkoval pôvodnú jazykovú komunikáciu. **Dabingový preklad** je preklad jazykovej zložky audiovizuálneho diela vyhotovený na potreby dabingu. Je to fáza jazykovej prípravy na dabing, v ktorej sa uskutočňuje prekódovanie audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého, pričom prekladateľ sa sústreďuje predovšetkým na adekvátne, prirodzené a významovo presné prekódovanie textu do cieľového jazyka.

Na základe typu dabingu rozlišujeme televízny dabingový preklad, filmový dabingový preklad, slepý dabingový preklad, preklad hovoreného komentára a preklad audiokomentára.

Televízny dabing je dabing vytvorený na televíznu distribúciu a distribúciu na DVD. Ide o spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, aby hercami nahovorený text vytváral ilúziu pôvodnej jazykovej komunikácie. Ilúzia sa dosiahne umeleckou hlasovou imitáciou a čo najlepšou syn-chronnou, fonetickou a artikulačnou zhodou dabingových hercov s pôvodnými hercami v obrazovej zložke. Na Slovensku sa s televíznym dabingom vysielajú takmer všetky hrané a animované audiovizuálne diela. Tento názov však nie je dostatočne presný, pretože rovnaký dabing ako v kinách sa často používa aj pri distribúcii na DVD, prípadne VHS.

Filmový dabing (kinodabing) je dabing vytvorený na kinodistribúciu. Rovnako ako pri televíznom dabingu ide o spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, aby hercami nahovorený text vytváral ilúziu pôvodnej jazykovej komunikácie. Pre tento typ dabingu je špecifická práca s viacerými verziami dialógovej listiny, keďže finálnu podobu audiovizuálneho diela nesmie do poslednej chvíle nik vidieť. Väčší dôraz sa tiež kladie na úpravu dialógov, keďže veľkosť plátna je v porovnaní s televíznou obrazovkou niekoľkonásobne väčšia. Na Slovensku sa s kinodabingom premietajú najmä animované filmy, trojrozmerné filmy, podľa zákona všetky filmy primárne určené pre deti do 12 rokov a malý počet hraných filmov určených pre dospelých.

Nasledujúce dva druhy dabingu zvyčajne zahraniční teoretici spájajú pod jeden strešný pojem *voice-over*, ale zdá sa nám vhodnejšie a presnejšie ich odlíšiť.

Hovorený komentár je spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, aby hercami nahovorený text vzbudzoval dojem autenticity. Ten sa dosiahne ponechaním pôvodnej jazykovej zložky, ktorá sa stlmí (prípadne odstráni) a prekryje hlasom dabingového herca. Nová jazyková zložka je o niečo kratšia ako pôvodná, aby sa ponechal priestor na odznenie a doznenie pôvodného hlasu postavy na začiatku a konci replík. Na rozdiel od filmového či televízneho dabingu sa pri ňom nekladie dôraz na kvalitatívnu (artikulačnú) zhodu, ale len na zhodu kvantitatívnu (zhodu dĺžky replík). Jeho cieľom je verne, presne a dôveryhodne sprostredkovať pôvodnú jazykovú zložku. Na Slovensku i v zahraničí sa preto používa najmä pri preklade dokumentárnych filmov, televíznych správ či reportáží.

Slepý dabing (rýchlodabing) je spôsob prenosu jazykovej zložky audiovizuálneho diela z jedného jazyka do druhého tak, aby hercami nahovorený text adekvátne a presne sprostredkoval pôvodnú jazykovú komunikáciu. Pôvodná jazyková zložka sa stlmí a prekryje hlasom dabingových hercov. Na rozdiel od hovoreného komentára sa pri ňom nekladie dôraz na autenticitu výpovede, preto sa na začiatku a konci replík nenecháva odznieť a doznieť pôvodný hlas postavy, lebo pri vyššom počte postáv by to mohlo vyústiť do nepochopenia. Dôraz sa nekladie na kvalitatívnu (artikulačnú) zhodu, ale len na zhodu kvantitatívnu (zhodu dĺžky replík). Na Slovensku sa s rýchlodabingom z ekonomických dôvodov vysielajú rôzne reality show alebo zahraničné talentové súťaže, ale napríklad v Poľsku všetky audiovizuálne diela.

Audiokomentár (audiodeskripcia, hlasový komentár pre nevidiacich, prípadne „akustické titulky“) je spôsob prenosu obrazovej zložky pôvodného audiovizuálneho diela tak, že dochádza k zmene vizuálneho kódu na kód verbálny. Nevidiacim a slabozrakým divákovi stručne, verbálne popisuje dôležité prvky na pochopenie audiovizuálneho diela (prostredie, situáciu, postavy, ich konanie, mimiku, gestá a pod.). Skrátka všetky dôležité elementy, ktoré sa nedajú vnímať inak než očami a nevidiaci divák by bol o ne ukrátený. Audiokomentátor, často dabingový herec, číta vopred pripravený, preložený alebo vytvorený text a vkladá ho do tichých miest, medzi nadabovanú jazykovú zložku. Audiokomentár považujeme za veľmi špecifický typ dabingu, pretože sa pri ňom neprenáša jazyková zložka pôvodného AVD, ale zložka obrazová. S ostatnými typmi dabingu ho viaže práca v štúdiu, teda nahrávka a mixáž, verbálne a synchronne prekódovanie i prítomnosť tvorcov nového znenia (dabingového režiséra, zvukára, dabingového herca atď.).

Všetky uvedené metódy prevodu zomknú spojenie jazykovej, obrazovej a zvukovej zložky, aspekt synchronnosti, nevyhnutné filtrovanie a transfer elementov cudzieho do domáceho. Každá z nich je však istým spôsobom špecifická.

ká. Pre titulky je napríklad príznačná maximálna stručnosť, pre dabing dôraz na kadenciu, rytmus a kolektívnu prácu. Na audiovizuálneho prekladateľa je preto kladených viac požiadaviek než len preložiť dialógovú listinu. Prekladateľ titulkov by mal byť schopný segmentovať a kondenzovať text. Pri televíznom dabingu sa od prekladateľa očakáva spolupráca s úpravcom, prípadne aj samotná úprava dialógov. V tom prípade vlastne prekladateľ tvorí libreto hereckej akcie, preto musí byť schopný nahlas prednášať text, a teda v domácom prostredí suplovať úlohu dabingových hercov. Pri kinodabingu musí napríklad prekladateľ vyhotoviť viac verzií prekladu v závislosti od počtu verzií scenára, ktorý sa môže až do premiéry meniť.

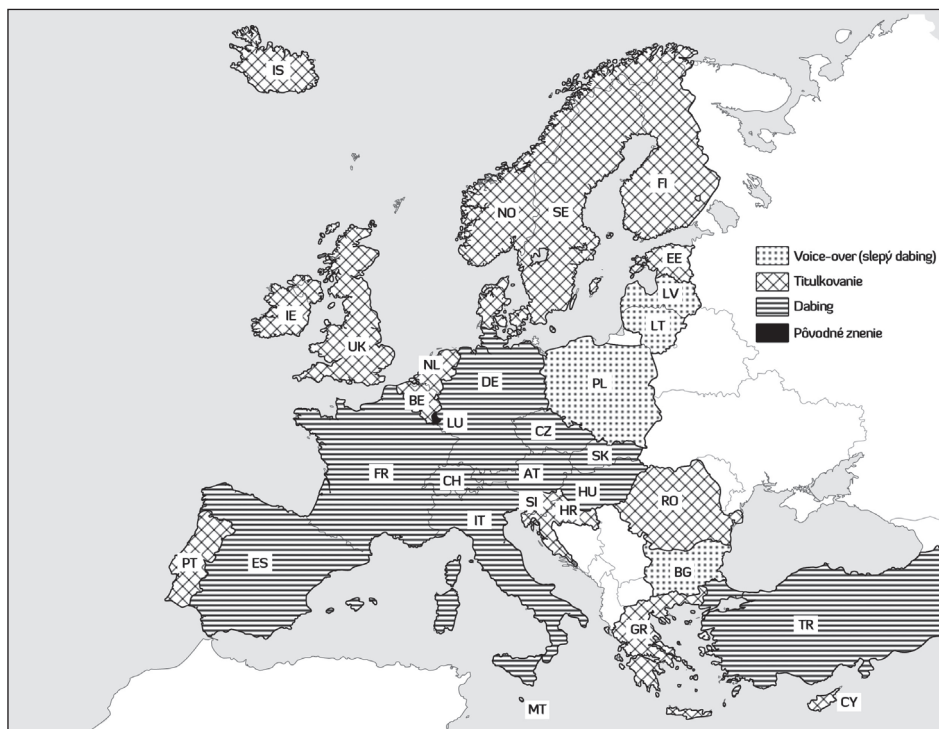
4 ROZDELENIE KRAJÍN PODĽA PREFEROVANÉHO TYPU AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADU

Z historického hľadiska existuje mnoho dôvodov, prečo sa v krajine ujala istá metóda prevodu. J. Díaz Cintas uvádza, že v prospech rozvoja dabingu v minulosti hovorila vysoká negramotnosť obyvateľstva (2001, s. 137). Dabing môže byť zároveň veľmi užitočným prostriedkom obmedzovania a potláčania slobody. „Nevhodný obsah“ v dialógoch sa totiž dá pomerne ľahko nahradiť, a preto sa v časoch svojho vzniku využíval v krajinách s fašisticko-totalitným systémom (Nemecko, Španielsko, Taliansko). Zároveň však pôsobí ako ochranca národného bohatstva jazyka a je prístupný širšiemu okruhu divákov, ktorí sa môžu lepšie sústrediť na dej a vizuálnu stránku. V prospech titulkov zas hovorí lacnejšia výroba, preto sa presadili najmä v menších štátoch s malým trhom (Benelux, Portugalsko, Dánsko). Väčšie krajiny mali tendenciu osvojiť si dabing (Francúzsko, Nemecko, Španielsko).

Na nasledujúcich dvoch obrázkoch predstavíme rozdelenie európskych krajín na základe preferovanej metódy prevodu podľa finálnej správy z výskumu iniciovaného v roku 2010 Generálnym riaditeľstvom pre vzdelanie a kultúru Európskej komisie. Ide o najaktuálnejšie údaje, ktoré sa nám podarilo nájsť a pochádzajú z júna 2011. Do výskumu bolo dohromady zapojených 33 krajín.

Na prvom obrázku môžeme vidieť výsledky v televíznej distribúcii. Rozdelenie krajín sa možno zdá jednoznačné, ale nie je to celkom tak. V „titulkových“ krajinách sa využíva aj dabing, ale len v audiovizuálnych dielach pre detských divákov. V niektorých „dabingových“ krajinách (Česko, Slovensko) sa v televízii takmer výlučne využíva dabing, ale napríklad v dokumentárnych filmoch sa uprednostňuje hovorený komentár a v zahraničných talentových súťažiach slepý dabing. Malé percento programov, najmä mimo hlavného vysielacieho času, sa vysiela v originálnom znení s titulkami. Metóda *voice-over*, podľa našej klasifi-

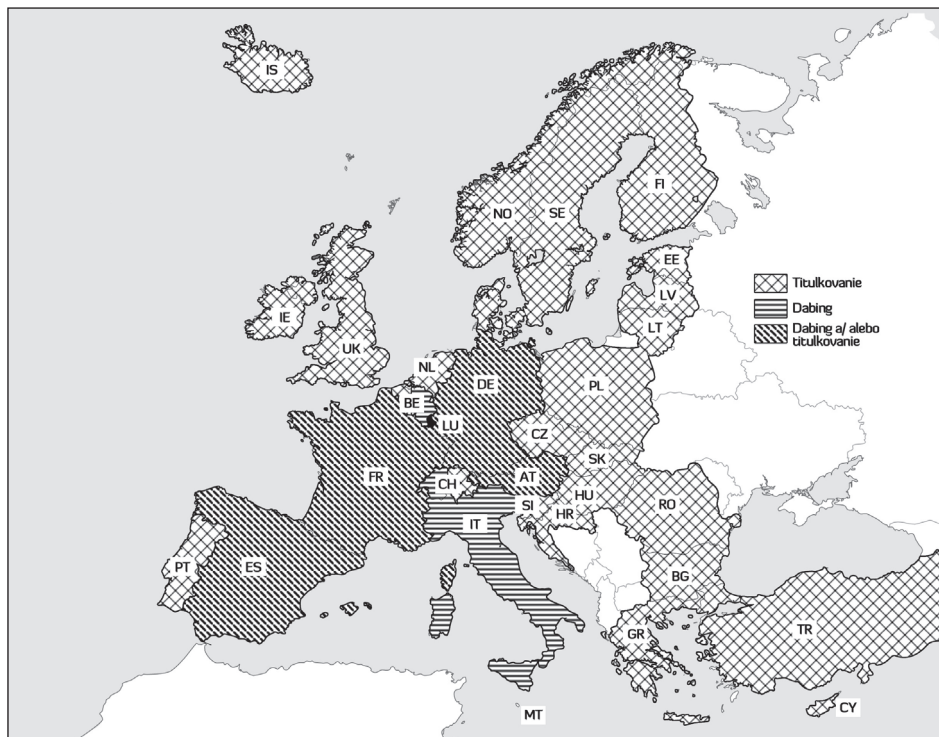
kácie slepý dabing (rýchlodabing), je preferovaná najmä vo východoeurópskych krajinách, ako Poľsko, Bulharsko, Litva, Lotyšsko, a u jednej tretiny programov aj v Estónsku. Malta a Luxembursko spadajú do samotnej kategórie, pretože v Luxembursku sa časť programov vysiela v originálnom znení, ďalšia časť vo francúzštine, nemčine, holandčine či luxemburčine (či s dabingom alebo s titulkami sa v správe neuvádza). Na Malte sa anglické programy vysielaajú v originálnom znení, ale na talianskych programoch v taliančine.



Obrázok 1

Rozdelenie krajín podľa preferovanej metódy prevodu v televíznej distribúcii

Na druhom obrázku je načrtnutá situácia v kinodistribúcii, v ktorej sa vôbec nevyužíva slepý dabing ani hovorený komentár. Filmy sa premietajú buď s titulkami, alebo s dabingom. V niektorých krajinách si diváci môžu vybrať verziu s dabingom alebo v originálnom znení s titulkami (Španielsko, Nemecko, menší počet filmov vo Francúzsku). Je zaujímavé, že mnohé vyslovene „dabingové“ krajiny sa v kinodistribúcii menia na krajiny „titulkové“.



Obrázok 2

Rozdelenie krajín podľa preferovanej metódy prevodu v kinodistribúcii

Keby sme sa pozreli na situáciu mimo Európy, zistili by sme, že používanie spôsobov prevodu AVD sa z krajiny do krajiny líši. Najväčší vývozca AVD na svete, USA, sa napríklad neprikláňa k používaniu žiadnej metódy, najradšej si vyrobí vlastnú verziu filmu. V Ázii je situácia rôznorodá. Japonsko používa väčšinou titulky, len pri niektorých animovaných filmoch dabing. Čína, Taiwan či Hongkong uprednostňujú skôr dabing, kým v Izraeli je dabing pre spolužitie viacerých národností prídruhá, preto sa radšej uchýľuje k lacnejším titulkom vo viacerých jazykoch.

Preferencia jednej alebo druhej metódy závisí do veľkej miery od tradície, ktorá sa rokmi a praxou formovala v danej krajine. Vraví sa, že zvyk je železná košeľa, a platí to aj pre AVP. „Keď si diváci zvyknú na jednu formu prevodu, začnú prehliadať jej nevýhody. Naopak k ostatným metódam dokonca môžu mať averziu. Holandských divákov pri pozieraní dabovaných programov rozčulujú nedostatky dabingu, kým nemeckí diváci rovnaký odpor pociťujú k programom s titulkami“ (Koostra et al, 2003, s. 347; In: Jüngst, 2010, s. 5; vlastný preklad). Nemecká teore-

tička H. E. Jüngstová preto predpokladá, že práve tradícia v budúcnosti zabráni tomu, aby sa „dabingová“ krajina zmenila na „titulkovú“ a naopak.

Naproti tomu J. Díaz Cintas zastáva iný názor. Dlhodobým pozorovaním objavil posuny vo viacerých krajinách. Ako uvádza v článku *Audiovisual Translation in the Third Millennium*, napríklad v Španielsku a vo Francúzsku počet AVD s titulkami za posledných 25 rokov značne vzrástol. Rovnaký trend pozoruje aj v iných krajinách a domnieva sa, že titulky sa vďaka rýchlejšej a lacnej výrobe a bezproblémovému „zavedeniu“ v novej krajine v budúcnosti stanú metódou prevodu číslo jeden. Dajú sa totiž využiť na preklad všetkých AVD: správ, filmov, interview či seriálov. Okrem toho konštatuje, že v posledných rokoch sa výrazne posunulo vpred aj intralingválne titulkovanie pre nepočujúcich. Menej ružovo vyzerá podľa neho budúcnosť dabingu, ktorý vďaka vysokým nákladom na výrobu zaznamenal najmenší pokrok. Napriek tomuto tvrdeniu sa však dabing v poslednom období teší obľube napríklad v Grécku, kde ho najskôr odskúšali len na divákoch telenoviel, no neskôr titulky celkom zatlačil do úzadia (2003, s. 196-200). Pozitívny vývoj predpokladá J. Díaz Cintas aj hovorenému komentáru, ktorý považuje za bezprostrednejší než titulky a zároveň za oveľa lacnejší, a tak aj lákavejší na výrobu než dabing.

ZÁVER

V článku sme predstavili vývoj audiovizuálneho prekladu u nás aj v zahraničí a mená teoretikov, ktorý sa najviac zaslúžili o jeho rozkvet v 21. storočí. Popísali sme, ako sa tvorila a rozmáhala vedecká disciplína, ktorá ho od konca 20. storočia systematicky skúma a ktorá dostala názov teória audiovizuálneho prekladu. Následne sme sa pozreli na spôsoby prenosu audiovizuálnych diel do iného jazyka z historického a zo súčasného hľadiska a uviedli sme ich hlavné výhody a nevýhody.

Prekvapilo nás, že J. Díaz Cintas aj iní zahraniční teoretici uvažujú o jednotlivých typoch audiovizuálneho prekladu najmä alebo výlučne z hľadiska rýchlosti výroby a ceny. Nazdávame sa, že je dôležitejšie zamyslieť sa nad tým, ktorá metóda divákovi prináša najväčší umelecký zážitok. U nás sa dabing vždy považoval za umenie, preto by sme ho nemali spájať so slovom výroba, ale hovoriť o **tvorbe dabingu**. A keďže pri oboch základných typoch audiovizuálneho prekladu, teda pri preklade titulkov aj pri dabingovom preklade, ide o tvorivú prácu, nemôžu sa (resp. nemali by sa) rýchlosť a cena považovať za najdôležitejšie kritériá.

LITERATÚRA

- BEDNÁROVÁ, Katarína: *Dabing ako spôsob jazykovej komunikácie*. In: Panoráma, 1979, roč. 5, č. 2, s. 30-36.
- BEDNÁROVÁ, Katarína: *K problematike filmovej a televíznej adaptácie literárneho diela*. In: Slavica Slovaca, 1977, roč. 12, č. 4, s. 383-387.
- BEDNÁROVÁ, Katarína: *Televízna adaptácia literárneho diela (intersemiotický preklad)*. In: Slovenské divadlo. 1980, roč. 28, č. 4, s. 417-439.
- BEDNÁROVÁ-KENÍŽOVÁ, Katarína: *Preklad textu filmových dialógov*. In: Popovič, Anton a kol.: *Originál/Preklad. Interpretačná terminológia*. Bratislava : Tatran, 1983, s. 242-243.
- ČEJCHAN, Vladislav: *Dabingový preklad*. [DVD]. In: ToP (Tlumočení-překlad), Jednota tlumočnicků a překladatelů, č. 1996/30, s. 12-13. ISSN 1210-4159.
- ČEJCHAN, Vladislav: *Dabingová úprava dialogů*. [DVD]. In: ToP (Tlumočení-překlad), Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1996/31, s. 12-13. ISSN 1210-4159.
- DÍAZ CINTAS, Jorge: *Audiovisual Translation in the Third Millennium*. In: *Translation Today : Trends and Perspectives*. Clevedon : Multilingual Matters, 2003, s. 192-204.
- DÍAZ-CINTAS, Jorge (ed.): *New Trends in Audiovisual Translation*. Bristol : Multilingual Matters, 2009, 270 s. ISBN-13: 978-1-84769-154-5.
- DÍAZ-CINTAS, Jorge : *Teaching Subtitling at University. Training Translators and Interpreters in the New Millenium*. Portsmouth : University of Portsmouth, 2001b, s. 29-44.
- DÍAZ-CINTAS, Jorge (ed.): *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 2008.
- DÍAZ CINTAS, Jorge – ANDERMAN, Gunilla (eds.): *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. London : Palgrave Macmillan, 1982, 256 s. ISBN 978-0-230-01996-6.
- GROMOVÁ, Edita: *Preklad pre audiovizuálne médiá*. In: *Slovo – Obraz – Zvuk. Duchovný rozmer súčasnej kultúry*. Nitra : Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2008, s. 136-143.
- GROMOVÁ, E. – JANECOVÁ, E (eds.): *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy*. Nitra : Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2014, 180 s. ISBN 978-80-558-0572-6.
- HOCHÉL, Braňo: *Preklad ako komunikácia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, Edícia Studia Litteraria, 1990, 148 s. ISBN 80-220-0003-5.
- CHORVÁTHOVÁ, M.: *Preklad amerických TV seriálov: problémy medzikultúrnej komunikácie*. In: *Kultúra – priestor interdisciplinárneho myslenia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2005, s. 64-69. ISBN 80-8050-834-8.
- JÜNGST, Heike E.: *Audiovisuelles Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr Verlag, 2010, 197 s. ISBN 978-3-8233-6502-0.
- KAUTSKÝ, Oldřich: *Dabing, ano i ne*. Praha : Publikační oddělení Českého filmového ústavu, 1970, 85 s.

- KOZÁKOVÁ, Lucia: *Koncepcia audiovizuálneho prekladu*. In: Letná škola prekladu 12: Odkaz Antona Popoviča, zakladateľa slovenskej prekladovej školy – pri príležitosti 80. výročia jeho narodenia, Bratislava : AnaPress, 2013, s. 149-158. ISBN 978-80-971262-2-3.
- KUSÁ, Mária: *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 2005, 173 s. ISBN: 8088815150.
- LESŇÁK, Rudolf: *Špecifiká dabingového prekladu*. In: Letná škola prekladu 2: Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie. Bratislava : AnaPress, 2004, s. 128-131. ISBN 80-89-137-04-0.
- LYUKEN, Georg-Michael: *Language Conversion in the Audiovisual Media: A Growth Area with New Technical Applications and Professional Qualifications*. [online]. In: Translating and the computer 10. Proceedings of a conference. London : Aslib, 1990, s. 136-147. [cit. 2013-10-06]. Dostupné na: <<http://www.mt-archive.info/Aslib-1988-Luyken.pdf>>.
- ORERO, Pilar (ed.): *Topics in Audiovisual Translation*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 2004, 225 s. ISBN 90-272-1662-2.
- ORERO, Pilar: *Voice-over in Audiovisual Translation*. In: Audiovisual Translation - Language Transfer on Screen. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009, s. 130-139.
- PAULÍNYOVÁ, Lucia: *Audiovizuálny preklad: teoreticko-empirický prienik do dabingového prekladu*. [dizertačná práca]. Bratislava : Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2015, 220 s.
- POVAŽAJ, M.: *Niektoré problémy slovenského dabingu*. In: Kultúra slova, 1983, roč. 17. č. 6, s. 203-207.
- REICHWALDREOVÁ, E. – MONTERO, D. X.: *K špecifikám prekladu pre filmový dabing*. In: Preklad a tlmočenie 9. Kontrastívne štúdium textov a prekladateľská prax. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2011, s. 163-170. ISBN 978-80-557-0153-0.
- STADTRUCKER, I.: *K problematike práce s prekladovým textom v televízii*. In: Interná tlač Ústredia slovenských prekladateľov. Bratislava, 1981, 121 s.
- STADTRUCKER, Ivan: *Rekviem za Slovenskou televíziou*. In: Literárny dvojtyždenník, 6. jún 2012, s. 15-16. ISSN 0862-5999.
- Study on the Use of Subtitling. The potential of subtitling to encourage foreign language learning and improve the mastery of foreign languages. Final Report*. [online]. In: Media Consulting Group: EACEA/2009/01. [cit. 2014-01-06]. Dostupné na: <http://www.mcu.es/cine/docs/Novedades/Study_on_use_subtitling.pdf>.
- ŠMATLÁK, M.: *Nejde iba o titulky*. In: Národná obroda, 1995, roč. 6, č. 265, s. 8.
- WALLÓ, Olga: *Herec v dabingu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987a, 49 s.
- WALLÓ, Olga: *Režie dabingu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987b, 50 s.

RESUMÉ

The author presents the development of audiovisual translation in Slovakia and abroad as well as the names of the theorists who contributed the most to its blossoming in the 21st century. She describes how the theory of audiovisual translation, the science discipline that has been systematically studying the audiovisual translation since the end of the 20th century, was created and has been expanding. The types of audiovisual translation from the historical as well as the current point of view are then introduced and their main pros and cons pointed out.

◆◆◆

Mgr. Lucia Paulínyová, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova 2
814 99 Bratislava
pauliny.lucia@gmail.com